

Hukuk Fakültesi Öğrencileriyle Hasbihal *

Değerli Katılımcılar,

Sevgili Genç Hukukçular,

Öncelikle hepinizi en içten duygularıyla ve muhabbetle selamlıyorum. İki haftalık staj programını başarıyla tamamladığınız için de sizleri tebrik ediyor, başarılarınızın devamını diliyorum.

Staj programında emeği geçen, başta Anayasa Yargısı Araştırmaları Merkezi (AYAM) Koordinatörü ve görevlileri olmak üzere tüm çalışma arkadaşlarıma katkılarından dolayı teşekkür ediyorum.

Değerli Gençler,

Toplum ve devlet hayatı bakımından son derece önemli bir mesleği tercih ettiniz. Hukuk insanların toplu olarak yaşamaya başladığı andan itibaren olmazsa olmaz bir kurum hâline gelmiştir. Hukukun bu önemi devletin ortaya çıkmasından sonra daha da belirgin hâle gelmiştir.

Bugün size son 12 yılı Anayasa Mahkemesinde olmak üzere yaklaşık 40 yıldır anayasa hukuku üzerine çalışan biri olarak bazı tavsiyelerde bulunmak ve anayasa hukukunun ülkemiz açısından en önemli konularından biri hâline gelen bireysel başvuruya ilişkin bazı hususları sizle paylaşmak istiyorum. Kuşkusuz söyleyeceklerimin çoğunu zaten biliyorsunuz. Bu sebeple konuşmamı bir ders saatini geçmeyecek süre içinde, geleceğin hukukçularına bildiklerini hatırlatma çabası olarak görebilirsiniz.

Bilindiği üzere devlet kurallar, kurumlar ve kişiler bütünüdür. Devletin temeli bağlayıcı kurallardan oluşan hukuktur. Bu kuralları ihdas etme, uygulama ve ortaya çıkan uyuşmazlıkları karara bağlama görevi kurumlara aittir. Bu anlamda modern devlet kanunları yapan yasama, onları uygulayan yürütme ve kanunların uygulanmasından kaynaklanan uyuşmazlıkları çözen yargıdan oluşmaktadır.

Kişiler ise hem devletin en önemli unsuru olan halkı (yönetilenleri) hem de onun içinden çıkan ve kamu gücü kullanan yöneticileri kapsar. Devletin kurumlarında görev yapan kişilerin kalitesi, kuralların ve kurumların kalitesini belirleyecektir. Bu anlamda devletin hukuk devleti olarak varlığını sürdürmesi, kurallar, kurumlar ve kişilerin insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi değerleri benimsemesine ve hayata geçirmesine bağlıdır.

Kurallar, kurumlar ve kişilere yönelik kalite konusu bizi hukuk devletinin niteliksel boyutuna götürmektedir. Burada 3A olarak formüle edebileceğimiz üç temel kavram karşımıza çıkmaktadır.

Bunlardan ilki *akıldır*. Akıl doğruyu yanlıştan, faydalı olanı zararlıdan ayırma kabiliyetidir. Bu anlamda akıl rasyonel olan yolu izlemeyi gerektirir. Diğer yandan akıl, vesayet altında olmamayı, tercihlerini kendi iradenizle yapabilmeyi ve özgür olmayı zorunlu kılar.

Bu da kolay bir şey değildir. Cesareti gerektirir. Bu nedenle Kant, aydınlanmanın mottosunu "*aklını kullanmaya cesaret et!*" şeklinde formüle etmiştir.¹

Sevgili Gençler,

Aklınızı paslandırmayın! Başkalarının sizin yerinize düşünmesine ve aklınıza ipotek koymasına asla izin vermeyin. Size dayatılan ambalajlanmış doğruları değil, sorguladığınız ve muhakeme süzgecinden geçirdiğiniz doğruları tercih edin. Kısacası fikriniz ve vicdanınız hür olsun.

Diğer yandan hürriyet, 3A'nın ikincisi olan ahlak için de olmazsa olmazdır. Aliya İzzetbegoviç'in ifadesiyle "*Ahlakilik özgürlükten ayrılamaz. Ancak hür fiil ahlaki fiildir*".²

Akıl sahibi ve özgür olmak, aynı zamanda ahlaki ilkeleri benimsemeyi gerektirir. Bu bağlamda en temel ahlaki ilke, yine Aliya'nın ifadesiyle, "*insan olmak ve insan kalmak*"tır.³

İnsan olmak, kendimize hak gördüğümüzü başkası için de hak olarak görmeyi, kendimize yapılmasını istemediğimizi başkalarına reva görmemeyi gerektirir. İnsan olmak insanı amaçlarımızın ya da menfaatlerimizin aracı olarak değil, onu kendi içinde amaç ve kendinde değer olarak kabul etmeyi gerektirir. İnsan olmak, bizden farklı olanı da insan olarak kabul etmeyi gerektirir.

Peki, *insan kalmak* nedir ve neyi gerektirir? İnsan kalmak da zor zamanda adaleti savunmayı ve hakkı tutup yüceltmeyi gerektirir. İnsan kalmak, size en büyük zulmü yapanlara, mabetlerinizi bombalayıp çocuklarınızı ve kadınlarınızı katledenlere karşı Aliya gibi "*Onlar bizim öğretmenimiz değil, düşmanlarımıza tek borcumuz adalettir*." diyebilecek bir duruş sergilemeyi gerektirir.

Kuşkusuz, her şeyin ve herkesin üzerinize geldiği bir ortamda insan olmak da insan kalmak da kolay değildir. Kırgız yazar merhum Cengiz Aytmatov'un bir romanında Kudüs Mahkemesi tarafından ölüme mahkûm edilen Hz. İsa'nın Roma İmparatorluğunun valisi tarafından sorgulandığı bir sahne vardır. Bir yerde Hz. İsa valiyeye der ki "*Bir insan için en zor sey, gündün güne gelişerek her gün insan olmak [kalmak]tır*".⁴

Değerli Gençler,

3A'nın üçüncüsü adalettir. Adalet toplumun en temel erdemidir, onun örgütlü şekli olan devletin de temelidir. “*Adalet mülkün temelidir.*” sözü adliyelerin duvarlarını boşuna süslemez.

Adaletin tesisi de kolay değildir. Zira adalet söz değil davranış, söylem değil eylem meselesidir. Bu da her şeyden önce vesayet altında olmayan bir aklı ve kirlenmemiş hür bir vicdanı gerektirir.

Adaleti büyük düşünür Mevlana her şeyi yerli yerine koymak olarak tanımlamıştır. Bunu günümüzün hukuk diline çevirdiğimizde adalet, en genel anlamda “*herkese hakkını ve hak ettiğini vermek*”tir. Dolayısıyla insanın temel haklarının korunması adaletin ete kemiğe bürünmüş hâlidir.

Ülkemizde bu konuda atılmış en önemli adımlardan biri 2010 anayasa değişikliğiyle bireysel başvurunun kabul edilmesidir. Anayasa koyucu biri ilkesel diğeri de pratik olmak üzere iki temel gerekçeyle bireysel başvuruyu kabul etmiştir.

İlkesel gerekçe temel hak ve özgürlüklerin daha iyi korunması, bu konudaki standardın yükseltilmesiydi. Nitekim bireysel başvuruya ilişkin anayasa değişikliği teklifinin gerekçesine göre “*Türkiye’de bireysel başvuru yolunun kabul edilmesi, bir yandan bireylerin sahip oldukları temel hak ve özgürlüklerin daha iyi korunmasını sağlayacak, öte yandan da kamu organlarını, Anayasaya ve kanunlara daha uygun davranma konusunda zorlayacaktır.*” Bireysel başvurunun getirilmesindeki pratik gerekçe ise hak ihlali iddialarının ülke sınırları içinde ele alınmasını sağlamak, bu suretle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine (AİHM) ülkemiz aleyhine yapılan başvuru ve verilen ihlal sayısını azaltmaktı.⁵

Bireysel başvurunun 12 yıla yaklaşan uygulaması sonunda bu iki hedefin önemli ölçüde gerçekleştiğini memnuniyetle söyleyebiliriz.

Anayasa değişikliği gerekçesinde ifade edildiği üzere bireysel başvuruyla birlikte “*Anayasa Mahkemesine, özgürlükleri koruma ve geliştirme misyonu*” yüklenmiştir.⁶ Anayasa koyucunun yüklediği bu misyonla Anayasa Mahkemesi, hak eksenli bir yaklaşımla bireysel başvuruları inceleme görevini en iyi şekilde yerine getirmenin gayreti içinde olmuştur.

Bu bağlamda Mahkememiz bir yandan bireysel başvuru kapsamındaki hak ve özgürlüklere ilişkin temel ilkeleri, standartları belirlemiş, yapısal sorunları tespit etmiş ve çözüm yollarını göstermiştir. Diğer yandan da yüz binlerce başvurudaki hak ihlali iddiaları ele alınarak, bunların ülke sınırları içinde karara bağlanması ve ihlallerin giderilmesi sağlanmıştır.

Anayasa Mahkemesi, bütün bunları her türlü zorluğa ve olağanüstü şartlara rağmen yapabilmıştır. 23 Eylül 2012’den bu yana Mahkememize toplam 580 bin civarında başvuru yapılmış, bunun 485 bin kadarı yani yaklaşık yüzde 84’ü sonuçlandırılmıştır. 2023 yılında Mahkememiz, gelen

başvuruyu karşılama oranını yükseltmiş; yıl içinde yapılan başvurudan daha fazla sayıda başvuruyu karara bağlamıştır.

Diğer yandan Anayasa Mahkemesi şu ana kadar toplam yaklaşık 74 bin ihlal kararı vermiştir. Bunun yaklaşık 57 bini makul sürede yargılanma hakkına ilişkindir. Geriye kalan 17 bin kadar ihlal kararının ilk üç sırasında adil yargılanma hakkı (%24,7), mülkiyet hakkı (%24,5) ve ifade özgürlüğü (%23,9) bulunmaktadır.

Bireysel başvuruda verilen ihlal kararlarına bakıldığında toplumun her kesiminden insanımızın yaşama hakkından ifade özgürlüğüne, adil yargılanma hakkından din ve vicdan özgürlüğüne kadar muhtelif hak ve özgürlüklerine yönelik ihlale ve bunların giderilmesine karar verildiği görülmektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki hakkında ihlal kararı verilen başvurucular arasında toplumun tüm kesimlerinden, farklı düşünce, inanç veya siyasi görüşe sahip kişiler bulunmaktadır.

Anayasa Mahkemesi kararlarının nicelik ve niteliklerine ilişkin tüm bu veriler, Mahkememizin bireysel başvuruda iş yükünü yönetilebilir düzeyde tutmayı başardığını, bu başvuru yolunu etkili ve başarılı şekilde uyguladığını göstermektedir.

Sevgili Gençler,

Her zaman ifade ettiğimiz gibi bireysel başvurunun başarılı ve etkili bir hak arama yolu olarak yoluna devam etmesi ihlale neden olan yapısal sorunların çözümlenmesine, ihlal kaynaklarının ortadan kaldırılmasına bağlıdır. Bunun için ihlal kararının gereklerinin yerine getirilmesi, bilhassa da yeniden yargılamaya ilişkin olarak verilen kararların uygulanması hayati derecede önemlidir. Nitekim Anayasa Mahkemesi ihlal kararlarının etkili şekilde uygulanmasını "*bireysel başvuru hakkının ayrılmaz bir parçası*" olarak değerlendirmiştir.⁷

Esasen Anayasa Mahkemesinin ihlal kararlarının uygulanması konusunda genel olarak bir sorun bulunmamaktadır. Bu anlamda bireysel başvurunun paydaşları arasında yer alan yasama, yürütme ve yargı organlarına ve idari makamlara teşekkür ediyorum.

Bununla birlikte zaman zaman istisnai de olsa bazı kararlara uyulmaması bireysel başvuru hakkını zedelemektedir. Bu noktada yaşanan bazı olumsuzluklar, sizin anayasa hukuku ya da insan hakları derslerinde öğrendiklerinizin doğru olmadığı, dolayısıyla size öğretilenlerin geçersiz olduğu anlamına gelmemektedir.

Bu vesileyle Anayasa Mahkemesince verilen ihlal kararlarına uyulmamasının gerekçesi olarak sunulan iki hususa kısaca değinmek ve size öğretilenlerin doğru olduğunu göstermek isterim. Birincisi, adli ve idari yargı sisteminde nihai ve bağlayıcı kararları verme yetkisinin ilgili

yüksek mahkemelere ait olduğu, dolayısıyla kesinleşmiş kararları ortadan kaldırmaya yönelik ihlal kararları verilemeyeceği ileri sürülmektedir. Açıkçası bu görüşün anayasal veya yasal hiçbir dayanağı olmadığı gibi bireysel başvuru kurumunun doğasıyla da bağdaştığı söylenemez.

Anayasa'nın 148. maddesine göre bireysel başvuru kural olarak olağan kanun yolları tüketildikten, başka bir ifadeyle nihai karardan sonra kullanılabilen bir hak arama yoludur. Nitekim Anayasa koyucununun 148. maddeye ilişkin gerekçesine göre "*Bireysel başvuru ya da anayasa şikâyeti, kamu gücü tarafından, temel hak ve özgürlükleri ihlâl edilen bireylerin başvurdukları olağanüstü bir kanun yolu olarak tanımlanmaktadır*".⁸

Diğer yandan adli ve idari yargıda temyiz incelemesinden geçtikten sonra yapılan başvurularda ihlale karar verildiğinde ihlalin ve sonuçlarının giderilmesi çoğu kez yeniden yargılama sürecinin başlatılmasını ve kesinleşmiş kararın kaldırılmasını gerektirmektedir.

Uygulamada bu konuda da genel olarak sorun bulunmamaktadır. Anayasa Mahkemesinin makul süre yargılamaları dışında verdiği 17 bin civarındaki ihlal kararının çok büyük bir kısmını -yaklaşık %60'ını- temyizden geçerek *kesinleşen kararlar* oluşturmaktadır.

Sevgili Gençler,

İhlal kararlarına uyulmamasının bir diğer gerekçesi olarak "*yorum farklılığı*" gösterilmektedir. Elbette, yüksek mahkemeler dâhil kamu gücü kullanan tüm organlar Anayasa'yı yorumlama yetkisine sahiptir. Dahası kamu gücü kullanan tüm organlar anayasal ve yasal hükümlere uygun olarak karar vermek durumunda olduklarından doğal ve zorunlu olarak Anayasa'yı yorumlamaları gerekebilmektedir.

Ancak bu yorumların yol açtığı uyuşmazlıklar norm denetimi veya bireysel başvuru yoluyla Anayasa Mahkemesine taşındığında Anayasa'yı nihai ve bağlayıcı şekilde yorumlayarak uyuşmazlığı karara bağlama yetkisi Anayasa Mahkemesine verilmiştir.

Tam da bu nedenle Anayasa'nın 153. maddesi Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığını özel olarak düzenlemiştir. Buna göre Anayasa Mahkemesi kararları kesindir ve yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri, kısacası herkesi ve her kurumu bağlar.

Anayasa Mahkemesi, bir konuda karar verdikten ve son sözü söyledikten sonra katılmasak da buna uymak zorundayız. Bir yargı kararına *katılmamak* farklı, ona *uymamak* farklıdır. Birincisi meşru, ikincisi ise meşru değildir. Unutmayalım ki mahkeme kararları hatasız veya doğru olduğu yahut beğendiğimiz için değil, mahkeme kararı olduğu için uygulanmak zorundadır.

Dolayısıyla Anayasa Mahkemesinin nihai ve bağlayıcı kararından sonra artık mahkemeler ya da anayasal organlar arasında ortaya çıkabilecek görüş, yorum veya yaklaşım farklılıkları sadece eleştiri konusu olabilir. Ancak bu farklılıklar Anayasa Mahkemesi kararının icra edilmemesinin hiçbir şekilde gerekçesi olamaz.

Anayasa ve kanunlarda uyuşmazlıkların nasıl karara bağlanacağı belirtilmiştir. Bu çerçevede anayasal uyuşmazlıklar söz konusu olduğunda Anayasa Mahkemesinin konumu uyuşmazlığı çözen karar mercii iken diğer kamu makamlarının konumu uyuşmazlığın tarafı olmaktan ibarettir. Herhangi bir yargısal uyuşmazlıkta tarafların yorumunun uyuşmazlığı çözen mahkemenin yorumundan üstün olduğu düşünülmemeyeceği gibi bunun en temel hukuk mantığıyla bağdaştırılması da mümkün değildir.

Öte yandan Anayasa Mahkemesi kararlarında vurgulandığı üzere Anayasa hiçbir kurum veya kişiye Anayasa Mahkemesinin kararlarını Anayasa'ya uygunluk konusunda denetleme görevi vermemektedir. Aynı şekilde Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığı ve uygulanması konusunda Anayasa'nın 153. maddesinde veya başka herhangi bir maddesinde yasama, yürütme ve yargı organları ile idari makamlara ait herhangi bir takdir yetkisine veya istisnaya yer verilmemiştir.⁹

Kısacası Anayasa ve kanunların açık hükümleri karşısında Anayasa Mahkemesi kararlarına uyulmamasının hiçbir gerekçesi ve geçerliliği olamaz.

Değerli Gençler,

Bireysel başvuruda verilen ihlal kararlarına uyulmamasıyla verilen zarar sadece başvuru sahiplerinin haklarından mahrum bırakılmasıyla sınırlı değildir. İhlal kararlarının icra edilmemesi, aynı zamanda ülkemiz için büyük bir kazanım olan bireysel başvuru yolunu etkisiz kılacak nitelikte vahim bir olaydır.

Nitekim AİHM, Anayasa Mahkemesinin bir ihlal kararının gereğinin derece mahkemesince yerine getirilmemesi üzerine verdiği bir kararında bu hususu açıkça dile getirmiştir. AİHM'e göre, "*Bir mahkemenin, bireysel başvurulara ilişkin olarak nihai ve bağlayıcı kararlar verme yetkileriyle donatılmış bir anayasa mahkemesinin yetkilerini sorgulaması, hukuk devleti ve hukuki güvenlik temel ilkelerine aykırıdır*".¹⁰

Anılan kararda AİHM bir anlamda uyarıda bulunarak "*Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru sisteminin etkililiğini inceleme hakkını saklı*" tuttuğunu, bireysel başvuru yolunun "*hem teoride hem de uygulamada etkili olduğunu kanıtlama*" yükümlülüğünün taraf devlete düştüğünü belirtmiştir.¹¹

Dolayısıyla 2012 yılından bu yana etkili ve başarılı bir hak arama yolu olarak uygulanan bireysel başvurunun etkililiğini kaybetmesi ihtimali bile başta yargı mensupları olmak üzere hepimizi teyakkuza geçirmelidir. Zira bu durumda Anayasa koyucunun bireysel başvuruyu getirirken öngördüğü pratik amacın gerçekleşmeyeceği, daha da önemlisi insanımızın temel hak ve özgürlüklerinin korunması bakımından büyük bir kazanım olan bireysel başvuru kurumunun zarar göreceği izahtan varestedir.

Diğer yandan Anayasa'ya aykırı her türlü tutum ve davranışın toplumun hukuka ve devlete olan güvenini sarsacağı, devlet organlarının kullandıkları gücün meşruiyetini zedeleyeceği açıktır. Devlet organlarının görev ve yetkileri, bunların denetlenmesi ve bireylerin hakları toplum sözleşmesi mahiyetindeki anayasada düzenlenmektedir. Anayasa'nın 6. maddesine göre hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasa'dan almayan bir devlet yetkisi kullanamaz.

Bu sebeple anayasal kurumların meşruiyetini zedeleyecek, ülkeyi hukuktan uzaklaştırıp *kuralsızlık* girdabına sürükleyecek ve her açıdan hepimize zarar verecek keyfi tutum ve davranışlardan kaçınmak ortak sorumluluğumuzdur. Akıselimle hareket ederek ihlal kararlarının etkili icrası dâhil tüm meselelerimizi sadece hukuk zemininde kalmak suretiyle çözmek zorundayız.

Bunu başardığımızda yüzüncü yılını geride bıraktığımız Cumhuriyet'imizi Anayasa'da ifadesini bulan *insan haklarına dayanan demokratik bir hukuk devleti* olarak gelecek kuşaklara taşıma görevimizi yerine getirmiş oluruz.

Bu duygu ve düşüncelerle hepimizi bir kez daha tebrik ediyor, bundan sonraki mesleki ve özel yaşamınızda başarılar diliyorum.

Yolunuz ve bahtınız açık olsun.

Zühtü ARSLAN
Anayasa Mahkemesi Başkanı

* Anayasa Mahkemesinde Kış Dönemi Birinci Grup Staj Öğrencilerinin Sertifika Töreninde Yapılan Konuşma, 12/1/2024.

¹ I. Kant, "An Answer to the Question: 'What is Enlightenment?'" , *Kant's Political Writings*, trans. H.B.Nisbet, (Cambridge: Cambridge University Press, 1970), s. 54.

² A. İzzetbegoviç, *Özgürlüğe Kaçışım: Zindandan Notlar*, 21. Baskı, Çeviren: H. T. Başoğlu, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2015), s. 78.

³ A. İzzetbegoviç, *Konuřmalar*, 19.Baskı, Çevirenler: F. Altun ve R. Ahmetođlu, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2015), s. 75

⁴ C. Aytmatov, *Diři Kurdun Rüyaları*, Türkçesi: F. ve S. Arıkan, (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021), s. 230.

⁵ "Teklifin Madde Gerekçesi", *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli)*, (Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2018), ss. 921-922.

⁶ "Teklifin Madde Gerekçesi", *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli)*, s. 922.

⁷ *Şerafettin Can Atalay (3)* [GK], B. No: 2023/99744, 21/12/2023, § 56.

⁸ "Teklifin Madde Gerekçesi", *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli)*, s. 921.

⁹ *Kadri Enis Berberođlu (3)* [GK], B. No: 2020/32949, 21/1/2021, § 112; *Şerafettin Can Atalay (3)*, § 66.

¹⁰ *Mehmet Hasan Altan/Türkiye*, B. No: 13237/17, 20/3/2018, § 139.

¹¹ *Mehmet Hasan Altan/Türkiye*, § 142; *Şerafettin Can Atalay (3)*, § 31.